Feudalismo garatuaren aldaketa-indarrak (XVI-XVIII)

Sarritan hala deskribatu izan bada ere, ekonomia feudala ez zen estatikoa. Aldaketa-indar nabarmenak zituen bere baitan, hauek batez ere XVI. mendetik aurrera garatu zirelarik. Horien artean lurraren desjabetzea, artisautza domestikoaren hazkundea, itsasoz haraindiko konkista eta merkataritza eta Estatu modernoaren jokabideak aipatu beharko lirateke. Max Planck Historia Institutuko partaidea izandako Peter Kriedtek argi deskribatzen ditu aldaketa-indar horiek.

Produkzio modu feudalak eta berarekin loturik zeuden artisautza-merkataritza alorrek zuten transformazio-ahalmenaren hasiera txiki bat baino ez da ikusten 1500 urtearen inguruan. Baina, ekonomiaren eta gizartearen aldaketaren berri galdetu aurretik, komenigarria litzateke aldaketa horrek jasan behar izan zituen oztopoak, erresistentziak, gogoratzea. Erresistentzia guneak nekazari-giroko komunitatea eta gremioa ziren. Biek, nekazari eta artisau txikiek, kanpoko interbentzioen aurrean, jaun feudalen eta merkatarien aurrean batez ere, babesteko sortutako erakundeak ziren. Horrez gain, ekonomiaren eta gizartearen barne-oreka ez apurtzea lortu behar zuten. Barne oreka hori apurtu zezakeena truke-balioen sarrera zen. Horretarako, gremioek eta nekazari-komunitateek arau estuen barruan mantentzen zituzten bertako kideak, "produkzio faktoreen" erabilerari zegokionean, eta mugatu egiten zuten kideen mugitzeko askatasuna. Ateratze feudalaren loturaren eragina anbibalentea zen. Produkzio prozesuaren kontrola nekazarien eskuetan uzten baldin bazuen ere, jauna nekazaritzatik ateratako zati handiarekin geratzen zenez eta lurraren kolektibismoa mantentzen zuenez, itxi egiten zen nekazaritzaren garapenaren bidea. Bestalde, jaun feudalek eskatzen zituzten diru-ordainketak, eta baita estatuak eskatzen zituen zergak kontutan harturik, nekazariek merkatura bideratuko zuten produkzioa ere atera behar zuten, dirua lortzeko alegia, eta gora egiten zuen horrela landa-ingurutik etorritako produktuen kopuruak. Apropiazioaren presioa merkatalpenaren motore bilakatu zen.

Produkzio modu feudalak elementu aurrerakoiak zituen bere baitan. Gertaturiko epe luzeko gorakadek bultzatu egiten zuten metaketa prozesua. Zerealen salneurrien gorakadek, lehen ere aipatu ditugun prezioen maila desberdinek, eta soldata errealen beherapenek neurri handiagoko nekazaritza-ustiategien alde jokatzen zuten, eta bultzatu egiten zuten horien hedapena. Hazkunde tasaren bukaera aldean biderkatu egiten ziren azpiprodukzio krisialdiek bizkortu egiten zuten kontzentrazio prozesua, "lurra" izeneko produkzio-bidearen banaketak, maila desberdinetan eginikoak, sakondu egiten baitzuen prozesu hori. Landetxe handiek etekinak ateratzen zizkioten krisialdiari; txikiagoa zen merkatura eraman beharreko produktuen kopurua, baina diru sarrerak handia-

goak, laboreen salneurri altuagoei esker. Landetxe txikiak, berriz, oso egoera larrian jartzen ziren krisialdien aurrean. Alde batetik, askoz txikiagoa zen merkatura eraman beharreko produktuen kopurua, eta, horrez gain, sarritan, merkatuan bertan erosi behar izaten zituzten lehen mailako premiak asetzeko produktuak; zorrak ziren egoera horren ondorioa. Lurra saldu beharra zegoen sarritan prozesu horren bukaeran. Metaketa prozesuak aurrera egiten jarraituko zuen jaunek eta komunitateek ez baldin bazuten ezer egiten prozesu hori geldiarazteko. Ahalegin horiek, hasieran, biztanleen kopuruaren hazkundearen aurrekoak eta prozesuak sortarazi zituen biolentziaren kontrakoak baino ez ziren izan. Baina, denborarekin hedatu egin zen, azken helburua lurra askatasun osoz erabili ahal izatea baitzen, eskubide kolektiboek jartzen zituztenak bezalako inolako mugarik gabe, Ingalaterran hesiketak ("enclosures") izenarekin ezagutzen dena, alegia. Hesiketa horiek zalantzan jartzen zuten nekazarien gizartearen oinarria. Aldi berean, ustiapen sistema berriak sartzeko eta nekazaritzan produktibitate maila igotzeko ezinbesteko baldintza bilakatu ziren.

Nekazaritza-meta ketak behin baino gehiagotan aurkitu zuen bere bidean jaun feudalek eginiko metaketa, eta horren arerioa bilakatu zen. Tasa feudalaren erorketa geldiarazteko irtenbide bat bilakatzeko asmoarekin, nobleziak hedatu egiten zituen bere erreserbak, landu gabeko lurrak edo nekazarien eskuetan zeuden lurrak bereganatuz eta euren lurren barruan sartuz. Bi aukera zeuden hortik aurrera:

1) Nobleziak bere aldetik esplotatzen zituen hedaturiko lurrak, bai lan-errentak zor zizkioten langileekin, erdialde-ekialdeko eta ekialdeko Europan gertatzen zen bezala (landetxeak, jaunen domeinuak), edo menpeko lan-indarrarekin (jornalariak), Espainiako hegoaldean eta Italian gertatzen zen bezala (latifundioak).

2) Nobleziak itzuli egiten zuen harturiko lurra, baina ez enfiteusi moduan, alokairuan baizik, alokairu hori inolako eragozpenik gabe egokitu baitzitekeen salneurrien mailara.

Lehenengo irtenbideak, jaunen domeinuak batez ere, nekazaritza-produkzio harremanen birfeudalizazio prozesua baino suposatu ez zuen arren, bigarrenak produkzio modu feudaletik haraindi begiratzen zuen, lurren hesiketarekin osatu zenean batez ere, Ingalaterran gertatu zen bezala. Nekazariek espropiazioa jasan zuten. Merkatua jaunen eta lurraren jabe berrien arteko elementu erregulatzailea bilakatu zen. Errenta feudala lurraren errenta kapitalista bilakatu zen. "Bide ingelesa" nekazalgoaren bazterketa izan zen, historiaren ikuspegitik ikusita "kapitalismorako nekazaritza-bidearen" (E. J. Hobsbawm) benetako alternatiba.

Artisautza-merkataritza alorrean dena zegoen merkataritza-kapitalak eskariaren bultzadaren aurrean eta produkzioaren esferaren aurrean hartuko zuen jarreraren menpe. Merkataritza-kapital horri nahikoa baldin bazitzaion gremioetan antolaturiko artisauek hirietan sortutako produktuekin lan egitea ez zen aldakuntza handirik egongo. Produkzioaren eta zirkulazioaren esferek bereizita jarraitzen zuten oraindik, eta azkenekoaren nagusitasuna formala

baino ez zen. Egoera aldatu egin zen merkataritza-kapitalak ez zuenean gehiago onartu gremioen monopolioa eta ahalegin guztiak egin zituenean hori apurtzeko edo alde batera uzteko. Lehenengoa zaila zen, gremioetatik at produkzio-talde antolatuak sortzeko saiakera guztiak, jadanik ezarririk zeuden gremioen jarrera guztiz kontrakoarekin aurkitzen baitziren. Merkataritza-kapitalak, une batzuetan, izandako arrakasta handia –Italiako hirietan, Behe Erdi Aroan, besteak beste– kontuan izanik ere, geratu zitzaien aukera bakarra produkzioa, gremiorik ez zituzten hiri txikietara, herrixken neurrikoetara, edo landa-inguruetara eramatea izan zen. Horretan bat egiten zuten bi garapen desberdinek. Aipatu dugun metaketa prozesuak, aurretik, lur gutxi zuen edo lurrik ez zuen nekazari-ekoizlea sortu zuen, biztanleen kopuruaren hazkundearekin batera. Nekazari-ekoizle horiek beste bide bat behar zuten diru-sarrera gehiago lortzeko. Merkataritza-kapitalak, nekazaritza-inguruetan hirien aurreko produkzio-gune bilakatu nahi baldin bazuen, aipaturiko pertsona horien indarra erabiltzea baino ez zuen egin behar. Lihozko ehunetan eta oihaletan batez ere, nekazaritza-inguruetako "lantegi domestikoarekin" (Karl Bücher) lotura ezar zezakeen, bakoitzaren kontsumorako erabiltzen ziren artisautza-produkzioarekin, alegia.

Nekazaritza-inguruetako artisau txikiek eurek erabiltzeko produktuak egiten zituzten, baina merkatariaren menpe zeuden, gremioetan antolaturik zeudenak ez bezala. Ordutik aurrera bera, merkataria, eta ez gremioa, izango zen baldintzak ezarriko zituena. Produkzioaren esferaren eta zirkulazioaren esferaren arteko erlazioa azken honen aldera bideratu zen erabat. Esfera honen nagusitasuna mantendu egin zen merkataria produkzioaren esferan sartu eta etxeetako lana antolatu zuenean. Desagertu egin zen bi esferak bereizten zituen hesia, baina produkzio prozesuak zirkulazio prozesuaren menpe egoten jarraitu zuen. Merkataritza-kapitalak gremioek ezarritako mugak apurtu ondoren, bidea irekirik zegoen inolako trabarik izango ez zuen hedapenarekin hasteko, momentuz bederen.

Sistema feudalaren mugen barruan hasitako prozesuen lehen pausuak baino ez ziren ikusten 1500. urtearen inguruan. Historiak ondoren izango duen garapena kontuan hartuz gero, ikusiko da nekazaritzan eta artisautza-merkataritzan ikusitako joerak erlazionaturik zeudela euren artean. Nekazaritza-inguruetan artisautza produkzio handia lortzeko modu bakarra inguruetako guneetan artisautza-gune horietarako elikagaiak lortzea zen. Aipatu ditugun bigarren gune horiek ezinbestekoak ziren artisautza guneen garapenerako, bertan sortzen baitzen artisautza-produktuen eskaria. Gune baten espezializaziorako baldintza beste gunearen espezializazioa zen. Prozesu horren barruan handiagotu egin ziren merkatuak. Ordura arte nekazaritza- eta artisautza ondasunak ekoizten zituzten etxeak espezializatu egin ziren, eta bietatik bat aukeratu behar izan zuten.

Espezializazioak handiagotu egin zuen nekazaritzaren produktibitatea. Moteldu egin ziren uzten zikloaren gorabeherak. Ekonomiaren gero eta elkarmenpekotasun handiagoaren ondoren posible izan zen gune baten uzta-defizita bestean zeuden soberakinekin orekatzea. "Mota zaharreko" epe laburreko krisialdiek galdu egin zuten biolentzia-maila. Barne-eskariak ez zuen bakarrik pisua irabazi, orekatu ere egin zen. Horri kanpoko eskaria gehitu zitzaion, eta

eskari hori garrantzi handiko faktorea bilakatu zen, batez ere Europako potentziek euren menpe hartu zutenetik Europatik kanpoko mundua, bere prozesuaren barruan sartuz. Artisautzaren produkzioaren gorakadak baino garrantzi handiagokoak izan ziren hortik sorturiko gizarte-aldaketak; eskulangintza-produkzio panorama tinko baten erdian, dependentzia harreman berriek hartu zuten mendekotasun harreman feudal zaharren lekua. Zuten planteamendua ikusirik, kapitalistak ziren azken horiek. Sistema feudaletik haraindi zegoen gizarte baten egiturak hasi ziren ikusten.

Oraindik sortzen ari ziren estatu-aparatuen gain erori zen giza-ekonomia aldaketen prozesuaren garrantzi handiko rola. Estatuaren zergek osagarritasun eta konkurrentzia erlazioa mantentzen zuten ordainketa feudalekin. Mendeak igaro ahala gehitu egin zen Estatuaren zergen garrantzia, eta ordainketa feudalen maila gainditu zuten. Ateraketa fiskala ateraketa feudalaren gainetik jartzen zen, eta mugatu egiten zuen azken honen mugikortasuna. Aurrena "feudalismo zentralizatu" bat (G. Bois) sortu zen; horrek ez zuen jatorrizko feudalismoaren lekua hartu, osatu egin zuen. Feudalismo zentralizatuaren ezaugarri nagusia Estatuak bilduriko zergak klase feudalaren artean birbanatzea zen. Produkzio-indarrak garatzen joan ziren neurrian, Estatuak, hala ere, izaera gero eta kontrajarriagoa hartu zuen, bi eskaera betetzen ahalegintzen baitzen aldi berean: klase feudalaren nagusitasuna bermatzea, eta ekonomiaren hazkundea bizkortzea. Produkzio modu desberdinak elkarrekin agertzen zituen gizartearen isla bilakatu zen. Gehitu egin zen bere autonomia erlatiboa.(...)

Estatua zen, bortxaren gain zuen monopolioaren ondorioz, produkzio esferan soldatadun lana mantentzeko eta derrigortzeko, instituzionalki salgaien zirkulazio askea bermatzeko eta, azkenik, sortzen ari zen merkatu-gizartearen oinarria bilakatuko zen eskubidearen formalketa sortzeko aukera zuen bakarra. Bestalde, azpiegitura materialaren eraikuntzarekin batera merkaturako ondasunen produkziorako baldintza orokorrak ezartzen zituen. (...)

Zalantzarik gabekoa da industrializaziora eramanen zuen prozesuaren indarra. Nekazariek jaunei eta Estatuari ordaindu beharreko zergen pisuak behartu egin zituen nekazariak merkatuaren bidea bilatzera eta bertara bideratutako produkzioa indartzera. Nekazariak zeukan lurra txikiegia baldin bazen, nekazari indartsuagoen landetxeetan edo jaunen erreserbetan egin zezakeen lana, edo diru sarrera gehigarriak lortu esportaziora bideraturik zeuden landa-inguruetako artisautza-lantegietan. Bigarren aukera hartuz gero, merkataritza-kapitalaren eraginpean sartzen ziren. "Derrigorrezko merkaturatzeari" (W. Kula) nekazari-komunitatearen deuseztapenak jarraitzen zion sarritan, lekuko taldearen erreferentzia bezala. Gizarte-ekonomia prozesuak modu biolentoagoak hartu zituen Europako erdialde-ekialdeko eta ekialdeko domeinuetan eta Hegoamerikako eta Ertamerikako esklabo-guneetan. Sistemaren erdigunean, berriz, lur-arloen apropiazio egiturak irekita uzten zizkien populazioaren menpeko taldeei erresistentzia aukerak. (...)

Peter Kriedte, Beranduko feudalismoa eta merkataritza-kapitala, 1980.[1]

[1] [Testu honen iturria: ZZEE (1998): *Historia testu bidez*, Arabako Foru Aldundia - EHU, Gasteiz. Itzulpenaren arduradun den Iban Zalduaren baimenaz].